

НАШИ РЕЦЕНЗИИ

КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

*Истинная физика та, которая когда-либо сумеет включить
всестороннего человека в цельное представление о мире.
Пьер Тейяр де Шарден*

*Дело не в технике, не в отношениях, не в собственности
и не в распределении благ, хотя в чем-то и в них тоже, а в человеке –
только в человеке, в его падении и в его возвышении.
Ю.М. Осипов*

Початок нового тисячоліття ознаменувався інтенсивним формуванням *постнекласичної* науки, головним об'єктом вивчення якої є *людинорозмірні* комплекси, де саме за людиною закріплюється роль актуальної засади, чинника і мети розвитку, головного його суб'єкта. Стало зрозумілим, що переважна більшість змін не лише у штучно створеному людиною світі, але також у природі відбуваються під впливом діяльності людини, котра почала реалізовувати функцію деміурга не лише щодо свого життя, але і всього навколишнього світу. Проте виконання цієї функції поки що відбувається якось *однобоко*: переважає техніко-технологічна складова, спрямована на забезпечення людині комфортних матеріальних умов життя, а духовно-моральна складова життєдіяльності людини зараз набагато відстає у своєму розвитку від темпів перетворення як матеріального світу, так і створення інформаційно-віртуального середовища існування людей.

Такий однобокий розвиток в цілому відповідає насадженому у свідомість людини за кілька останніх століть *діалектико-механіко-матеріалістичного світогляду*, завдяки якому розуміння самого розвитку базується на постійних розриві і боротьбі вказаних двох складових, що в цілому переважно «працює» як *проти* людини, так і проти природи. Звідси витікає головна реальна проблема сучасності – *імператив виживання людства*.

Діалектичне трактування процесу розвитку ігнорує істинну природу людини як цілісної істоти, життєдіяльність якої базується на *єдності її трипостасевої природи – біо-соціо-духовної* і має зводитися до *органічної* реалізації усіх трьох іпостасей. Тому одним із головних завдань постнекласичної науки стає вивчення саме цілісності людини та її життєдіяльності, а можливим це стане тоді, коли головним науковим методом досліджень буде *триалектика*.

Виходячи з цих міркувань, не дивно, що науковці зараз усе більше уваги приділяють вивченню саме тих процесів і явищ, які стосуються саме *цілісності людини і цілісності її життєдіяльності* як реалізації та самореалізації закладених трипостасевою природою *потенцій* людини. Перш за все це знаходить своє відображення у введенні у науковий обіг таких категорій як людський потенціал, людський розвиток, захищеність людини, якість життя, здоров'я людини та ін. Розробляються комплексні показники життєдіяльності людини та вдосконалюються методики їх обчислення. Все це вказує на ті глибинні зміни, що відбуваються як у реальності, так і у науці, та свідчать про те, що поступово в сфері мислєдіяльності людина починає осмислюватися і розумітися як «центр універсуму» і «центр конструювання універсуму», а разом з цим і наука починає перетворюватися в «істинну фізику» (П. Тейяр де Шарден).

Визначним кроком у процесі такого осмислення стала монографія «Людський потенціал: механізми збереження та розвитку»¹, опублікована вченими Інституту економіки промисловості НАН України. У ній *органічно поєднано* викладення теоретично-методологічних засад дослідження проблем збереження та розвитку людського потенціалу, всебічний глибокий аналіз результатів проведених п'яти соціологічних досліджень щодо стану і перешкод людському розвитку в областях України (у 2000, 2002, 2003, 2004 і 2006 рр.), а також науково обґрунтовано практичні рекомендації стосовно нарощення і реалізації людського потенціалу і якості життя як в Україні в цілому, так і в її окремих регіонах і територіальних громадах.

Монографія є результатом *комплексного* глибокого і тривалого дослідження проблеми стану людського потенціалу, котре дозволило не лише зафіксувати наявну в країні не досить добру (а правдивіше – деградууючу!) ситуацію у цій сфері, але й дати її всебічну оцінку з точки зору тих наявних тенденцій світового розвитку, які стають панівними при переході до економіки знань і формують новий рівень якості життя населення. Наукова значимість монографії полягає у тому, що її автори не лише спираються на наявні наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених, але викладають своє *концептуальне* бачення проблеми, яке підтверджується цілою низкою *нових* наукових положень і аргументів, а також даними конкретних соціологічних досліджень. З упевненістю можна говорити про те, що монографія, з одного боку, предстає перед читачем як *зразок сучасного наукового соціально-економічного*, а ширше – *господарчого дослідження*, що відповідає принципам постнекласичної науки; з іншого боку, повинна стати *настільною книгою-дороговказом* для державних *службовців*, котрі з податків населення отримують зарплату за створення гідних умов для розвитку і реалізації *кожним українцем* свого людського потенціалу заради достойного і якісного свого життя і життя своїх дітей та онуків.

Суспільно-значима цінність монографії полягає в тому, що в ній дається науково обґрунтована відповідь на *найбільш нагальне питання* сучасного розвитку: як зробити так, щоб не людина служила економіці, а *економіка служила людині*, про що писав нобелівський лауреат Моріс Алле і до чого у своїх мріях прагне зараз кожний пересічний українець.

Монографія має логічну структуру. Її автори у десяти розділах глибоко і всебічно розкривають теоретико-методологічні засади збереження та розвитку людського потенціалу, дають обґрунтовану оцінку нинішніх українських реалій у цій сфері, діагностують проблеми і небезпеки людського розвитку, висвітлюють методичні підходи до визначення якості життя, досить повно аналізують його складові, а також доказово описують роль соціальної організації територіальних громад і механізмів державного управління щодо відтворення людського потенціалу і людського розвитку в Україні. У певному сенсі є новим і цікавим дослідженням гендерних особливостей людського розвитку і аналіз його як необхідної умови формування масового середнього класу.

Чи не найважливішим досягненням наукового аналізу авторів монографії стало їх методологічне переконання у тому, що людський розвиток не можна звужувати, як це роблять багато інших дослідників, коли зводять його лише до передумови формування людського капіталу. Авторі виходять з того, що «в концепції розвитку людського потенціалу розвиток людини не розглядається як чинник формування ресурсів для економічної діяльності, тоді як людський капітал виступає передусім економічним чинником. Отже, концепція людського розвитку і теорія людського капіталу мають різні цілі та напрями дослідження, хоч при цьому об'єкт дослідження один і той же – людина та її потенціал» (с. 23). Цей методологічний підхід реалізовано через зміст всієї монографії, що й визначає її наукову новизну і високу довершеність, як і широту поведеного наукового дослідження.

¹ Людський потенціал: механізми збереження та розвитку: Монографія / НАН України. Ін-т економіки пром-сті / О.Ф. Новикова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін. – Донецьк, 2008. – 468 с.

Автори виходять з того, що людський розвиток потребує створення різноманітних умов для життєдіяльності людини, які охоплюють наступні головні аспекти: демографічні процеси та забезпечення відтворення народонаселення; рівень життя, доходи населення як економічне підґрунтя людського розвитку; споживання населення, забезпечення необхідного рівня харчування; екологічні умови життєдіяльності людини; стан здоров'я та рівень охорони здоров'я; можливості освітньо-культурного розвитку людини; рівень особистої безпеки; рівень та напрями міграційних процесів; політичні умови життєдіяльності людини; етнокультурні та суспільно-нормативні умови життєдіяльності людини (с. 25).

Значимим аспектом проведеного дослідження стало те, що усі ці проблеми аналізуються на основі вияву специфіки формування системи соціальних ризиків в Україні, котра зумовлена взаємодією трьох видів соціальних ризиків: тих, що генетично перейшли від централізованого планового управління колишнього Союзу РСР; нових соціальних ризиків, пов'язаних зі специфікою функціонування ринкової економіки; нових соціальних ризиків, не характерних для капіталістичного світового господарства в цілому (с. 31-32).

Розроблена і реалізована авторами блок-схема аналізу, якісної оцінки, вимірювання, попередження та усунення соціального ризику, що включає шість послідовних етапів, дозволила комплексно описати підхід до управління соціальними ризиками, розробити методіку забезпечення зниження їх гостроти та інтенсивності, не допущення їх переростання у реальні небезпеки (с. 33-34).

При цьому автори підкреслюють, що для забезпечення розвитку людського потенціалу нашої країни особливе значення має зниження ризиків бідності та малозабезпеченості, безробіття, несприятливих умов праці, забруднення навколишнього середовища, порушення прав і свобод людини. Саме ці види соціальних ризиків досить всебічно досліджені у монографії, а також розкрито шляхи, методи і механізми їх зменшення чи подолання.

Книга насичена конкретними даними, теоретичні положення вагомо проілюстровані таблицями і графіками, результатами соціологічних опитувань, у ній широко використано точки зору інших авторів, які підтверджують правоту авторів монографії чи служать їм як висхідні для розгортання наукової дискусії.

В невеликій рецензії практично не можливо широко розкрити усі напрацювання і наукові здобутки авторів монографії (а їх чимало!), але, на мій погляд, уже й ті положення, на які вказано вище, повинні зацікавити як науковців, так і усіх тих, хто переживає за стан справ в Україні, за її народ і його майбутнє.

У запропонованій нам монографії я вбачаю зразок комплексного наукового дослідження найбільш болючих і до краю загострених нинішніх наших соціально-економічних проблем з виходом на обґрунтування практичних дій і механізмів їх позитивного для людини розв'язання. Матеріали, що представлені у книзі, повинні стати предметом вивчення, осмислення перш за все *справжньою українською елітою*, тими, хто прагне практично покращити життя українського народу через створення умов для людського розвитку, накопичення і реалізації людського потенціалу. Та уже й слід би оцінювати *діяльність кожного чиновника* за його *реальний внесок у людський розвиток*.

Ознайомлення з монографією дозволило оцінити її найвищим оціночним балом. Вона дійсно є зразком нинішнього постнекласичного дослідження, який постає величним айсбергом розуму і мудрості у морі сірих видань, що сповідують ідеологію економізму і споживацтва, насаджують ті «наукові» доктрини, що призвели до сучасної кризи, а тим самим наглядно довели своє банкрутство.

Разом з тим хотілося б побажати авторам у їх подальших дослідженнях більше уваги приділяти проблемам духовності та моральності, які суттєво впливають на національний менталітет, без врахування котрого неможливо здійснювати людський розвиток.

Г.В. Задорожний,
доктор економічних наук, професор